

Sanomalehtiotsikoiden aspektin monitulkintaisuus käännösongelmana

Ralf Vahtera

Nykysuomi ja kääntäminen

Vaasan yliopisto

When the predicate verb of a newspaper headline has been deleted, the headline may be schematic as to the aspect of the situation. In this paper three kinds of fragmentary (schematic, unspecific) headline structures are studied primarily as a translation problem either in the direction from Swedish to Finnish or vice versa.

If the predicate verb has been deleted from a predicative or a periphrastic passive construction in a Swedish newspaper headline, the headline may be ambiguous: it may denote either a state (verb: vara 'be') or a dynamic event, a change (verb: bli 'become'). Since there is no 'become'-verb in Finnish, the dynamic variant demands a more explicit translation. The problem is reversed, when translating the Finnish progressive so called "olla tekemässä"-construction into Swedish. The translator's choice will depend mainly on the aspectual character of the verb in question (momentary/durative; agentive/non-agentive etc.).

In other kinds of fragmentary headlines (of both Swedish and Finnish) the aspectual ambiguity may lie in whether the headline is meant to denote a specific situation or a generic state.

Avainsanat: kääntäminen, sanomalehtiotsikot, aspekti, fragmentti, kvasifragmentti

Johdanto

Kun sanomalehtiotsikko koostuu kieliopillisesti täydellisestä lauseesta, se on eksplisiitinen myös sellaisten eri tavoin verbiin liittyvien kielioppikategorioiden kuin tempus, modus ja aspekti osalta. Kun otsikko on finiittiverbitön fragmentti, nämä kategoriat saattavat jäädä skemaattisiksi siten, että otsikko on esimerkiksi aspektiltaan monitulkintainen.

Tarkastelen tässä ensisijaisesti finiittiverbitömiin kertoviin otsikoihin liittyviä aspekti-ongelmia kääntäjän näkökulmasta. Aspekti on yksi niistä piilokategorioista, jotka kääntäjän on pystyttävä tulkitsemaan kääntäessään finiittiverbitöntä otsikkoa, koska käännös saattaa edellyttää rakennetta, jossa aspekti ilmaistaan eksplisiittisesti.

Tämä tutkielma perustuu väitöskirjani (2009) aineistoon. Väitöskirjassani kuvasin kontrastiivisesti ruotsin- ja suomenkielisten sanomalehtiotsikoiden syntaktis-semanttisia tyyppisiä. Otsikoita aineisto sisälsi kaikkiaan 7361. Osa artikkelin esimerkeistä esiintyy myös väitöskirjassa, osa kuuluu väitöskirjan aikaisemmin julkaisemattomaan aineistoon.

Kääntäjän erityisen huomion ansaitsevat sellaiset skemaattiset otsikkorakenteet, joiden kääntäminen kielten rakenne-erojen johdosta edellyttää aspektin ilmaisemista eksplisiitisti. Tällaiset otsikkorakenteet voidaan karkeasti jakaa kahteen päätyyppiin: aspektiltaan monitulkintaiset otsikot ja tilannehahmotusta muuttavat otsikot. Jälkimmäistä tyyppiä olen kuvannut melko yksityiskohtaisesti väitöskirjassani (ns. eksistentiaaliset kvasifragmentit; Vahtera 2009: 259–287), ja siksi tarkastelen tässä artikkelissa vain ensin mainittua.

1 Tärkeimmät otsikkotyypit

Finiittiverbittömien otsikoiden osuus aineiston kaikista otsikoista on huomattava, ruotsissa 1429/3504 ~ 41 %, suomessa 1440/3857 ~ 37 %. Ne edustavat sanomalehtiotsikoiden tärkeintä päätyyppiä, kertovia otsikoita (muut päätyypit ovat leimaotsikot sekä huudahdukset ja puhuttelut, ks. Vahtera 2009: 323–332). Kertovat otsikot muodostavat ylivoimaisen enemmistön aineiston otsikoista (ruotsi 85 %, suomi 94 %). Täydellisten lauseiden lisäksi tärkeimmät kertovien otsikoiden tyypit ovat **fragmentit**, jotka ovat täydellisen lauseen jonkin osarakenteen osalta skemaattisia eli epäspesifisiä. Fragmentin lukija pystyy mielessään täydentämään lauseeksi (esim. *Ahtisaaret Islantiin* < *Ahtisaaret matkustavat Islantiin*). **Kvasifragmenteiksi** kutsun otsikkorakenteita, joilla on samankaltainen syntaktinen rakenne kuin varsinaisilla fragmenteilla mutta joita ei voi luontevasti täydentää (*Aholta Lipposelle erouhkaus* < ? *Aholta tuli Lipposelle erouhkaus*).

2 Aspektiltaan monitulkitaiset otsikot

Aspektiltaan tulkinnanvaraisia ovat tyypillisesti sellaiset otsikot, jotka ovat skemaattisia itse predikaattiverbin osalta – lauseen aspektiahan ilmaisee ensisijaisesti juuri finiitti-verbi. Niin sanottuihin varsinaisiin verbeihin (muihin kuin kopulaan) perustuvissa otsikkorakenteissa finiittiverbin puuttuminen ei toisaalta yleensä merkitse tulkinnanvaraisuutta aspektin osalta, koska lausekehys yleensä rajoittaa mahdollisten verbien määrää (ks. Vahtera 2009: 163–190). Aspektiltaan jäävät sen sijaan usein tulkinnanvaraisiksi tietynlaiset finiittiverbittömät otsikkorakenteet, joiden täydentäjäksi tarjoutuu kopulan tai apuverbin roolissa oleva *vara/olla* tai ruotsin *bli*. Näihin kuuluvat ruotsin otsikkokielessä predikatiiviset rakenteet (3. luku) sekä syntaktisesti samaan kategoriaan luettavat perifrastiset rakenteet (4. luku). Suomen otsikkokielessä aspektiltaan monitulkitaisia saattavat olla apuverbin *olla* ja MA-infinitiivin inessiivimuodon muodostama verbiliitto (ns. *olla tekemässä* -rakenne; 5. luku).

Myös lauseen tai lausemaisien rakenteiden geneerisyys voidaan nähdä aspektikysymyksenä. Tämä ei ole kielikohtainen kysymys kuten edellä mainitut, vaan (skemaattiseksi jäävä) geneerisyys voi liittyä sekä ruotsin- että suomenkielisiin sanomalehtiotsikoihin. Geneerisiin rakenteisiin liittyvä skemaattisuus ei myöskään liity finiittiverbin vaan jonkin verbin argumentin puuttumiseen (6. luku).

3 Predikatiiviset rakenteet

Finiittiverbittömän fragmentin prototyypinä voidaan pitää otsikkotyyppiä, jossa (skemaattisena) finiittiverbinä on kopulaverbi. Finiittiverbitön predikatiivinen rakenne saattaa ruotsissa olla aspektiltaan monitulkitainen, koska samassa lausekehyksessä (NP + V + NP/AP/partisiippi) voi verbinä (V) esiintyä sekä staattista tilaa ilmaiseva *vara* että dynaaminen, muutosta ilmaiseva *bli*. Predikatiivisten rakenteiden skemaattisuus on lausetyypin osalta syntaktista: kyseiset lausekehykset voivat täydentyä vain kopulalla (ks. Vahtera 2009: 127–148). Se, onko kyseessä staattinen *vara*- vai dynaaminen *bli*-tyyppi, määräytyy joko syntaktisten tai tekstuaalisten, joskus myös tilanteisten seikkojen perusteella (termeistä tekstuaalinen/tilanteinen skemaattisuus ks. Vahtera 2009:

132). Seuraavassa esimerkkejä kopulattomista otsikoista (P = pääotsikko, er = esirivi, vo = väliotsikko; aineistona käyttämieni lehtien lyhenteet lähdeluettelossa).

(1)	Estnisk kris allt djupare	SvD 15.6. (7)	P
(2)	Jokerit mästare på volleyskott	ÅU 15.4. (19)	P
(3)	Ukraina partner med EU	DN 15.6. (B4)	P
(4)	Åbo centrum för biotekniksamarbete	ÅU 15.6. (14)	er
(5)	400 m godbiten	Vbl 15.6. (12)	P

Esimerkissä (1) jo adjektiivin komparatiivimuoto implikoi muutosta, ja dynaamista näkökulmaa vahvistaa määrite *allt*. Kopulaksi tarjoutuu siten *blir*. Suomeksi tällaista vähittäistä muutosta voidaan ilmaista esimerkiksi translatiivirektioisen verbin avulla (*Viron kriisi käy yhä syvemmäksi*), tai ehkä luontevammin kehityssuuntaa ilmaisevan verbin avulla: *Viron kriisi syvenee (edelleen)*. Esimerkin (2) tulkinta riippuu siitä, mikä rooli prepositioilmaukselle *på volleyskott* lauseessa annetaan. Urheiluasioita seuraamaton lukija saattaa esimerkiksi olettaa, että *Jokerit*-niminen seura hallitsee mestarin ottein jonkin erityistaidon (jossakin urheilulajissa). Tällainen tulkinta olisi tosin luontevampi, jos olisi kyseessä tietty yksilö (esim. *NN on rangaistuslaukausten mestari*). Joka tapauksessa otsikko saattaa avautua lukijalle vasta tekstin kautta. Kyseessä on urheilusivujen artikkeleille melko tyypillinen otsikko. Urheiluasioita seuraavan oletetaan minimaalisten vihjeiden perusteella tietävän, mistä lajista ja mistä tapahtumasta on kyse. Niinpä sanat *Jokerit* ja *mästare* lienevät lehden ilmestymispäivänä riittäneet tulkintapohjaksi urheilusta kiinnostuneelle: kyseessä on edellisenä päivänä käyty jääkiekon Suomen mestaruuden ratkaissut ottelu. Hieman syvällisempää asiantuntemusta vaatii *volleyskott*-sanana tulkinta: tämä palloilulajeihin liittyvä termi kuvaa tietyn tyyppistä lyöntiä tms. Otsikon prepositiolauseke on siis predikatiivilauseeseen liittyvä keinon adverbiaali. Lausetta vastannee suomeksi parhaiten joko tuloserä tai translatiivirektioiseen verbiin perustuva rakenne: *Jokereista (tuli) mestari volleyskottin avulla/ansioista; Jokerit (ylsi) mestariksi* –.

Esimerkit (3–5) ovat tulkinnanvaraisia aspektin ja myös tempuksen suhteen: ilman tekstistä saatavaa lisätietoa niiden voisi olettaa viittaavan joko jo todettuun muutokseen (*blev*), odotettavissa olevaan muutokseen (*blir*) tai vallitsevaan tilaan (*är*). Ainoastaan staattista tilaa ilmaisevaa *är*-lausetta vastaa suomessa kopulalause, predikatiivilause.

Dynaamiset vaihtoehdot joudutaan suomentamaan esimerkiksi tulosrakenteella tai rakenteella, jossa muutosverbiin liittyy translatiivimuotoinen predikatiiviadverbiaali. Eri konteksteissa esimerkeille (3–5) voidaan siten olettaa kolmekin tulkintaa, jotka edellyttävät kolmea eri käännöstä. Käytän esimerkkinä otsikkoa 3:

(3a)	Ukraina <i>är</i> partner med EU
su: Ukraina (on) EU:n kumppani	tila
(3b)	Ukraina <i>blev</i> partner med EU
su: Ukrainasta (tuli) EU:n kumppani	todettu muutos
(3c)	Ukraina <i>blir</i> EU:s partner
su: Ukrainasta (tulee) EU:n kumppani
~ Ukraina (ryhtyy) EU:n kumppaniksi	odotettavissa oleva muutos

Tekstien antaman informaation perusteella osoittautuu, että esimerkit (3–5) edustavat kaikki eri aikamuotoa. Esimerkkiin (3) liittyvä teksti kertoo, että EU ja Ukraina olivat lehden ilmestymistä edeltäneenä päivänä allekirjoittaneet kumppanuussopimuksen. Eksplisiittinen versio otsikosta (3) olisi siten 3b-vaihtoehdon mukainen. Esimerkin (4) otsikko osoittautuu nykyhetkeä kuvaavaksi (*är*). Artikkelissa kerrotaan, että suomalaiset ja venäläiset tutkijat ovat jo neljän vuoden ajan tehneet yhteistyötä, jonka keskuksena on toiminut ja yhä toimii Turussa sijaitseva tutkimuslaboratorio BioCity. Esimerkin (5) otsikko koskee tulevaa tapahtumaa, seuraavana päivänä Närpiössä järjestettäviä yleisurheilun ”Tomaattikisoja”, joten otsikko saa c-tulkinnan. *Godbiten*-predikatiivin luontevin suomenkielinen vastine lienee tilapäistä ”roolia” korostava esiivimuotoinen predikatiiviadverbiaali, joka tosin verbittömässä otsikossa jää tempukseltaan tulkinnanvaraiseksi: (*Tomaattikisojen kohokohtana (on) 400 m.*

4 Perifrastinen passiivi

Syntaktisesti predikatiiviksi luetaan ruotsissa myös kopulaverbiin (*vara/bli*) liittyvä partisiipin perfekti (SAG 4: 384). Rakennetta, jossa kopulaan liittyy varsinainen verbaalinen partisiipin perfekti, kutsutaan ruotsissa perifrastiseksi passiiviksi. Semanttisesti se liittyy läheisesti ns. *s*-passiiviin, ja usein se voidaan myös korvata tällä: *Nu är fabriken nedlagd ~ Nu har fabriken lagts ned* (mt. 382). Varsinaisten predikatiivisten rakenteiden lailla finiittiverbitön perifrastinen rakenne voi olla aspektuaalisesti kaksitulkinainen. Esitän yksityiskohtaisen analyysin ja käännösvaihtoehdot esimerkistä 8:

(6)	Kranen stängd i Bolomaren	Hbl 15.6. (4)	P
(7)	Yeremenko och Eliot avstängda	JT 15.4. (1)	P
(8)	Mycket sagt och osagt	Bbl 15.6. (2)	P
	a. Mycket <i>är</i> sagt och osagt		
	~ Mycket har sagts och mycket har blivit osagt		
	su: Paljon on sanottu ja paljon on jäänyt sanomatta		
	b. Mycket <i>blev</i> sagt och osagt		
	~ Mycket sades och mycket (för)blev osagt		
	su: Paljon sanottiin ja paljon jäi sanomatta		

Koska partisiipin perfekt aspektiltään rajattujen verbien yhteydessä ilmaisee staattista tilaa, joka on syntynyt sitä edeltävän tapahtuman tuloksena (ks. SAG 2: 590), ei esimerkkien (3–5) yhtenä tulkintavaihtoehtona mainitsemani futuurinen *blir*-rakenne tule kyseeseen esimerkkien 6–8 tapauksissa (*Kranen stängs nästa vecka ~ * Kranen blir stängd nästa vecka*; vrt. esim. 6). Vaihtoehdoiksi jäävät siten staattisempi *är*-rakenne (esim. *Kranen är stängd*) ja dynaamisempi, tiettyinä ajankohtana tapahtuneeseen muutokseen viittaava *blev*-rakenne (*Kranen blev stängd*). Näitä perifrastisen passiivin rakenteita vastaavat lähinnä *s*-passiivirakenteet *Kranen har stängts* ja *Kranen stängdes*. Näistä ensin mainittu viittaa menneessä ajassa tapahtuneeseen muutokseen mutta ei sido tätä tapahtumaa mihinkään tiettyyn ajankohtaan. Jälkimmäinen viittaa spesifisemmin tiettyinä ajankohtaan tapahtuneeseen muutokseen, ja siksi tällaiseen imperfektimuotoiseen *s*-passiiviin liittyy luontevasti ajan adverbiaali (*Kranen stängdes i går*).

Esimerkeistä (6–8) vain esimerkillä (7) on itse tekstissä lausevastine: *Styrelsen har beslutat att Alexej Yeremenko och Dave Elliot är avstängda – tillsvidare*. Tässä tekstivirkkeessä adverbiaali *tillsvidare* 'toistaiseksi' korostaa staattista a-tulkintaa. Tämän adverbiaalın johdosta ei passiivin sisältävä suomennos välttämättä ole luontevin vaihtoehto (? – – *on suljettu pois – – toistaiseksi*). Todennäköisesti asia olisi suomeksi alun perin kirjoitetussa artikkelissa ilmaistu lauseella, joka koostuu toisenlaisista leksikaalisista aineksista, esim. *Johtokunta on päättänyt, että Aleksei Eremenko ja Dave Elliot ovat toistaiseksi ottelukiellossa* (otsikkona: *A. E. ja D. E. ottelukiellossa*).

Esimerkkien (6–8) oikea tulkinta syntyy vasta, kun lukija (kääntäjä) on perusteellisesti tutustunut itse artikkeliin. Ainoastaan esimerkin (8) otsikko viittaa tiettyyn menneen ajan ajankohtaan ja saa b-tulkinnan (su: *Paljon sanottiin ja paljon jäi sanomatta*).

Otsikko sisältyy Pressbiten-palstaan ("Muut lehdet" -palsta). Se on otsikonlaatijan vapaa tiivistelmä lainatun lehtiartikkelin keskeisestä sanomasta. Artikkelissa todetaan, että Ruotsalaisen kansanpuolueen puoluekokouksessa tuhlatiin paljon aikaa toisarvoisten kysymysten pohdintaan, kun tärkeämmät kysymykset jäivät vähemmälle huomiolle. Esimerkin (6) otsikko ei viittaa mihinkään tiettyyn ajankohtaan, joten se saa a-tulkinnan (*on suljettuna*). Otsikkoon liittyvä artikkeli kertoo, että Espoossa sijaitsevan Puolarmaarin siirtolapuutarhan tekolampeen johtavan "puron" vedentulo on katkaistu (viikkoja sitten), koska vesijohtovedellä toimiva puro kävi liian kalliiksi.

Kaikki esimerkkien 6–8 otsikot eivät ehkä kopulalla spesifioituina tekstilauseina tuntuisi luontevilta. Selvänä tendenssinä onkin se, että otsikkokieli suosii (kopulatonta) perifrastista passiivia dynaamisemman *s*-passiivin kustannuksella. Sitäpaitsi tällaisen skemaattisen otsikkorakenteen sanoma on itse tekstissä tyypillisesti ilmaistu juuri *s*-passiivin sisältävällä lauseella. Tämä tendenssi saattaa osaksi johtua siitä, että journalistiikan oppaissa nimenomaan kehotetaan välttämään passiivia otsikoissa (esim. Andersson-Ek ym. 1999: 52). Tämä kehotus on esitetty myös suomenkielisissä oppaissa (esim. Okkonen 1980: 249). Varsinaisen passiivin välttely tuntuu joskus johtavan jopa yleiskielen kannalta oudolta tuntuvan (kopulattoman) perifrastisen ilmauksen käyttöön. Seuraavan esimerkin otsikko on hieman hankalasti hahmotettava siksi, että siinä on kaksi peräkkäistä passiivin perfektiä:

(9) 47-åring begärd häktad

DN 15.4. (A12)

P

Tämäkin otsikko seuraa kuitenkin edellä kuvaamaani tendenssiä: otsikko vastaa sisällöltään leipätekstin lausetta, jossa tilannetta kuvataan *s*-passiivin sisältävällä lauseella: *En 47-åring från Jönköping har begärts häktad i den stora barnporrhärva som utreds av Norrköpingpolisens (> ? 47-åring är begärd häktad)*. Juridista fraasia *begära ngn häktad* vastaa suomessa fraasi *esittää jotakuta vangittavaksi*, joten otsikon vastine voisi olla *47-vuotiasta (epäiltyä) (on) esitetty vangittavaksi*.

5 Verbiliitot: *olla tekemässä* -rakenne

Suomenkielisistä finiittiverbittömistä otsikkorakenteista saattavat aspektiltaan olla monitulkintaisia sellaiset verbiliitot, joissa *olla*-verbiin liittyy MA-infinitiivin inessiivimuoto (ns. *olla tekemässä* -rakenne):

(10)	Saaristomeri rehevöitymässä	TS 15.4. (11)	P
(11)	Traktorikauppa jo kiihtymässä	TS 15.4. (13)	vo
(12)	EM-yleisurheilut ”jäämässä” oheistoiminnan katveeseen	Ilkka 15.6. (5)	vo
(13)	Billy Joel ja supermalli eroamassa?	TS 15.4. (21)	P
(14)	Masku ostamassa pankkitaloa kunnan kirjasto-virastotaloksi	TS 15.6. (5)	vo
(15)	Venäjä peräytymässä Naton rauhankumppanuudesta?	Karj 15.4. (13)	P

ISK:n mukaan *olla*-verbi ja inessiivisijainen MA-infinitiivi muodostavat verbiliiton, joka esittää tapahtuman progressivisena eli jonakin hetkenä tai ajanjaksona käynnissä olevana tai olleena. Sen mukaan, minkälaisesta verbistä MA-infinitiivi on muodostettu, voidaan esimerkeissä 10–15 erottaa kaksi päätyyppiä. Tahatonta, vähittäistä muutosta ilmaisevat esimerkkien (10–12) MA-infinitiivien kantaverbit, jotka ovat intransitiivi-verbistä ja edustavat aspektityypiltään **prosessia** (ks. SAG 4: 340–342; ISK: 1435). Esimerkkien (10–11) verbit ovat ns. kehityssuuntaa ilmaisevia verbejä. Koska tällaisille verbeille ei ruotsissa aina ole luontevia johdosvastineita (*rehevöityä* ⇔ *eutrofiaras*, *?övergödas*), ne joudutaan usein kääntämään esimerkiksi rakenteella, joka koostuu *bli*-verbistä ja suomenkielisen verbijohdoksen kanta-adjektiivin ruotsinkielisen vastineen komparatiivimuodosta, esim. *lämmetä* ⇔ *bli varmare*. Progressiivisuutta, tässä tapauksessa vähittäistä muutosta, voidaan joskus korostaa ”fasaalisella apuverbillä” *börjar* (ks. SAG 2: 510): *Ilma (on) lämpenemässä* ⇔ *Vädret börjar bli varmare*. Muita vastaavia vähittäistä muutosta ilmaisevia ruotsin kielen fraaseja ovat mm. *är på väg (att)*, *håller på (att)*. Vaikka jokin näistä rakenteista saattaisikin tekstilauseessa luontevasti vastata *olla tekemässä* -rakennetta, ne otsikkoaineistoni perusteella eivät kuitenkaan tunnu ensisijaisilta otsikoiden rakennevaihtoehtoina. Nimenomaan kehityssuuntaa osoittavaa prosessia ilmaistaan ruotsinkielisissä lehtiotsikoissa tyypillisimmin erilaisilla lyhyillä, nasevilla rakenteilla, joita olen kutsunut eksistentiaalisiksi kvasifragmenteiksi (ks. Vahtera 2009: 259–287). Esimerkin (11) väliotsikkoa saattaisi siten vastaavassa

ruotsinkielisessä artikkelissa vastata tyyppi *Livligare/ökad traktorhandel* (mt. 259–263, 268–271). Koska esimerkin (10) otsikkoon sisältyy kielteinen tulevaisuudennäkymä, eräänlainen uhkakuva, otsikko voitaisiin kääntää lauseella, jossa tuo uhka ilmaistaan eksplisiittisesti: *Övergödning hotar Skärgårdshavet*. Saman *hotar*-verbin sisältävä lause on varteenotettava vaihtoehto myös esimerkkiä (12) ruotsinnettaessa: *EM-friidrotten hotar hamna i skuggan av den övriga verksamheten*. Vaikka esimerkin (12) infinitiivin kantaverbi *jäädä* ei ole kehityssuuntaa ilmaiseva siinä mielessä kuin esimerkin (10) vastaava verbi *rehevöityä*, senkin voidaan katsoa ilmaisevan ”vähitellen lähestyvää/voimistuvaa uhkaa”.

ISK:n mukaan *olla tekemässä* -tyypin verbiliittoon liittyy joskus se lisäpiirre, että se ennakoii tietyn tapahtuman toteutuvan pian (ISK: 1446–1447). Tämä luonnehdinta sopii erityisen hyvin esimerkkeihin (13–15), joissa esiintyvien infinitiivien kantaverbit ilmaisevat punktuaalista tapahtumaa. Koska nämä verbit ovat myös ns. agentiivisia verbejä, eli ilmaisevat tapahtumaa, johon lauseen subjekti tietoisesti vaikuttaa (ks. SAG 2: 506), otsikoiden ruotsinnoksissa on luontevaa käyttää rakennetta, jossa ’aikomisen’ modaalisuutta ilmaistaan intentionaalisilla apuverbeillä (*tänker, ämnar* ’aikoo’) tai muulla aikomista ilmaisevalla rakenteella (esim. *står i beråd att, är på väg att*), esim.

(13ru) Billy Joel och supermodellen på väg att skiljas?

~ Tänker Billy Joel och supermodellen skiljas?

(14ru) Masku (kommun) ämnar köpa ett bankhus – –

(15ru) Ryssland på väg att dra sig ur fredspartnerskapet med Nato?

~ Ryssland drar sig ur fredspartnerskapet med Nato?

6 Geneerinen rakenne

SAG:n mukaan tiettyä tapahtumaa kuvaava ilmaus voi viitata paitsi kyseisen tapahtuman spesifiseen toteutumaa myös siihen mahdollisuuteen, että tuo tapahtuma toteutuu (SAG 4: 353–356). Tällaisen **geneerisen** näkökulman valitseminen merkitsee SAG:n mukaan aspektuaalista muutosta (*överförd aktionsartsbetydelse*, mt. 353). Geneeristä tapahtumaa voivat ilmaista verbit ja verbilausekkeet, jotka prototyypisesti ilmaisevat mitä tahansa aspektityyppiä (esim. punktuaalista tapahtumaa, rajattua tai rajaamatonta tilannetta). Geneerinen ilmaus saattaa liittyä subjektin tarkoitteen ammattiin,

tottumukseen, taipumukseen, kykyyn ym. Geneerisesti hahmotettu tapahtuma edustaa aspektityyppiä tila, vrt.

Min syster spelade tennis (i lördags) min syster spelade tennis (i sin ungdom)	rajaamaton prosessi geneerinen tila
Min syster är sjuk min syster är sjuklig	tilapäinen tila geneerinen tila

Skemaattisten otsikoiden spesifisyyteen tai geneerisyyteen liittyvä tulkinnanvaraisuus ei ole kielikohtainen kysymys, kuten luvuissa 3–5 käsiteltyjen tapausten tulkinnanvaraisuus. Tässäkin tapauksessa kääntäjän on kuitenkin otsikkoa kääntäessään selvitettävä, onko otsikon näkökulma spesifinen vai geneerinen, koska kielten keinot geneerisyyden ilmaisemiseksi ovat osittain erilaiset. Seuraavat esimerkit (16–17) edustavat oletetun tekijän tai kokijan (jota tyypillisesti ilmaistaan subjektilla) geneerisyyden ilmaisemisen osalta ruotsin ja suomen prototyyppejä ratkaisuja:

(16) Folk köper mer	Vbl 15.4. (4)	vo
(17) Opastusta saa	Ilkka 15.4. (9)	vo

SAG luokittelee tällä tavoin käytetyn *folk*-sanon pronominiiksi ja rinnastaa sen geneeriseen *man*-pronominiin (SAG 3: 393). Suomessa ei ole tällaisia geneerisiä pronomineja, vaan geneerisyyttä ilmaistaan prototyypillisesti ns. nollapersonalla (ks. Vilkuna 1992: 166–171; Vilkuna 1996: 138–143; ISK 1284–1285), ts. lauseella, jonka finiittiverbi on yksikön 3. persoonassa ja josta puuttuu subjekti (esim. 17). Esimerkkien (16–17) skemaattisuus on siis subjektin osalta geneeristä. Kumpikin on lisäksi skemaattinen vähintään verbin toisen argumentin osalta: *Folk köper X av Y; Opastusta (Y:ssä) saa X:ltä*. Lauseiden skemaattisuus osarakenteiden X ja Y osalta on tekstuaalista, ts. lauseet spesifioituvat itse tekstistä saatavan informaation kautta.

Seuraavat skemaattiset otsikot edustavat neljää eri rakennetyyppiä, ja kaikille voidaan pelkän rakenteen perusteella olettaa sekä spesifinen että geneerinen tulkinta.

(18) ”Lönerörelsen kan övveraska”	DN 15.6. (C2)	P
(19) Kiinteä omaisuus kiinnostaa	Ilkka 15.4. (20)	P
(20) Fiska på kort på 19 platser	SvD 15.6. (17)	P
(21) Cykla från Åbo till Pargas	ÅU 15.6. (15)	er
(22) Spik nykter på 45 minuter	SvD 15.4. (10)	P

(23) Taksin rattiin vain koulutuksen
kautta

TS 15.6. (9)

vo

Nämä otsikot edustavat kaikki rakenteeltaan vakiintuneita otsikkotyyppejä: objektiton tyyppi (esim. 18–19; ks. Vahtera 2009: 86–102), infinitiivirakenne (20–21; mt. 214–218), adjektiivilauseke (22; mt. 218–228) ja adverbiaalilauseke (23; mt. 228–240). Otsikon ymmärtäminen ei tietenkään aina edellytä spesifiointia eli täydentämistä. Otsikoita käännettäessä tällainen spesifiointi kuitenkin usein antaa mielekkäämmän lähtökohdan vastineen etsimiselle, koska se fragmentointistrategia, jota lähtötekstin otsikkoon on sovellettu, saattaa olla kohdekieleen soveltumaton. Fragmentin spesifiointistrategian ratkaisevat erilaiset kontekstuaaliset tekijät. Olen kuvannut nämä tekijät ns. skemaattisuushierarkiana (Vahtera 2009: 132): syntaktinen < tekstuaalinen < tilanteinen < geneerinen skemaattisuus. Kun skemaattinen otsikko on tarkoitettu tulkittavaksi spesifisesti (ei-geneerisesti), lukijalta edellytettävä kognitiivinen ponnistus on pienin, jos fragmentaarisen otsikon osarakenteet muodostavat riittävän selkeän lausekehyyksen skemaattisen osarakenteen spesifioimiseksi (syntaktinen skemaattisuus). Yleisin skemaattisuuden tyyppi on tekstuaalinen skemaattisuus: otsikko spesifioituu tekstin antamien ”vihjeiden” perusteella. Tilanteiseksi kutsumaani skemaattisuutta esiintyy tyypillisesti urheilusivujen otsikoissa: usein otsikossa ilmoitetaan hyvin skemaattisesti jonkin kilpailun tai ottelun tulos, mutta edes itse artikkelista ei käy ilmi, mistä lajista on kyse. Skemaattisuushierarkian alinta todennäköisyysastetta edustaa geneerinen skemaattisuus. Tätä tulkintastrategiaa soveltamaan lukija päätyy viimeistään todettuaan, ettei mikään hierarkian ylemmistä tasoista ole ajankohtainen.

Esimerkkien (18–19) skemaattiset objektit saavat tällaisen päättelyn perusteella geneerisen merkityksen, koska mikään itse tekstissä tai tilanteessa ei anna aiheutta olettaa, että yllätyksen kokeva (esim. 18) tai kiinteästä omaisuudesta kiinnostunut (19) olisi joku tietty henkilö tai ryhmä. Esimerkit (20–21) edustavat suomenkielisessä otsikkokielessä täysin tuntematonta rakennetyyppejä (infinitiivilauseke). Ruotsinkieliset infinitiivioitsikot ovat lähes poikkeuksetta modaalisia (ks. Vahtera 2009: 215–218). Tässä tapauksessa otsikot täydentyisivät *kan*-verbin variantilla, jota SAG kutsuu potentiaaliseksi apuverbiksi (potentiellt hjälperb; SAG 4: 288). Tästä modaalisuuden lajista on suomen kie-lopeissa käytetty nimitystä dynaaminen modaalisuus (Hakulinen & Karlsson 1979:

264; ISK: 1481). Tekstien perusteella otsikoiden skemaattisesti ilmaisema mahdollisuus koskee ketä tahansa: *Nyt/Pian voi kalastaa – – ; Nyt voi pyöräillä – –*. Esimerkin (22) otsikolla ei ole suoraa lausevastinetta tekstissä, mutta artikkelin aihe eli teksteema (amerikkalaisten tutkijoiden kehittämä ”raitistumispilleri”) osoittaa, että näkökulma on geneerinen: *Raittiiksi 45 minuutissa* (”Tämän valmisteen avulla raitistuu 45 minuutissa”). Koska esimerkki (23) on väliotsikko, tuntuisi mahdolliselta, että kyseessä on spesifinen, tiettyyn (esim. edeltävässä tekstijaksossa mainittuun) henkilöön liittyvä toteamus, mutta leipätekstin sisältämä lause osoittaa yksiselitteisesti näkökulman geneerisyyden: *uusilta taksiyrittäjiltä vaaditaan ensi vuoden alusta alan koulutus*. Otsikon käänöksessä tuntuisi luontevimmalta eksplisiittistää sekä lauseen deonttinen modaalisuus että geneerisyys: *Taxichaufförer måste utbilda sig ~ Utbildning krävs av taxichaufförer*.

Aineistolähteet

Ruotsinruotsi:	Dagens Nyheter (DN), Svenska Dagbladet (SvD)
Suomenruotsi:	Hufvudstadsbladet (Hbl), Åbo Underrättelser (ÅU), Vasabladet (Vbl), Jakobstads Tidning (JT), Borgåbladet (Bbl)
Suomi:	Turun Sanomat (TS), Ilkka, Karjalainen (Karj)

Kaikista lehdistä on tutkittu kaksi numeroa: 15.4.1994 ja 15.6.1994.

Lähteet

- Andersson-Ek, Per, Kenth Andreasson & Åke Edwardson (1999). *Göra tidning*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson (1979). *Nykysuomen lauseoppia*. SKS:n toimituksia 350. Helsinki.
- ISK (2004) = *Iso suomen kielioppi*. SKS:n toimituksia 950. Helsinki.
- Okkonen, Antero (1980). *Toimittajan työ I*. Toinen uudistettu painos. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto osakeyhtiö.
- SAG 1–4 (2000) = *Svenska Akedemiens Grammatik 1–4*. Stockholm: Svenska Akademiens.
- Vahtera, Ralf (2009). *Otsikkorakenteita. Kontrastiivinen tutkimus suomen ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä*. Acta Wasaensia no 209. Kielitiede 41. Vaasa
- Vilkuna, Maria (1992). *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Helsinki: SKS.
- Vilkuna, Maria (1996). *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.